

Маріо і чарівник (скорочено)

Томас Манн

Новела

Герой новели розповідає про своє перебування на італійському курорті Торре ді Венере. "Злість, роздратування, напруження з самого початку висіли в повітрі, а наостанок нас зовсім приголомшила пригода зі страхітливим Чіполлою, в особі якого, здавалося, фатально і, зрештою, по-людському дуже вимовно втілювався й загрозливо зосередився весь лиховісний дух тамтешніх настроїв".

Торре ді Венере — курорт на Тірренському морі; у липні й серпні він занадто шумний, галасливий, переповнений відпочиваючими, човниками, купальниками, напоями, квітами, кораловими прикрасами.

Оповідач із сім'єю приїхав до цього містечка у середині серпня, у самий розпал сезону. "Скільки люду набивалося надвечір у кав'ярні під відкритим небом на набережній, хоча б у ту ж "Есквізито", де ми часом сиділи і де нас обслуговував Маріо, той самий Маріо, про якого я зараз розповідатиму!"

Родина оповідача найняла собі кімнати у Гранд-отелі. Але через декілька днів їм довелося перебратися в інший готель, бо виявилось, що у серпні чужинці почуваються серед вишуканого італійського товариства людьми наче нижчого ґатунку. Спочатку родині оповідача відмовили у місцях на веранді їдальні, бо їх тримають для "наших клієнтів". А незабаром одна з таких клієнток, княгиня, перелякавшись коклюшу, яким нещодавно перехворіли діти приїжджих, поскаржилася адміністрації готелю, що за стінкою іноді кашляють. Адміністратор же поквапився заявити, що приїжджим треба переселитися у флігель готелю; і тут навіть не допомогла думка лікаря, який вважав, що боятися коклюшу немає ніяких підстав. Таке підлабузництво адміністрації обурило оповідача, і він з родиною негайно покинув готель, переселившись до пансіонату "Елеонора". Його господинею була синьйора Анджольєрі, колишня костюмерка і супутниця славетної італійської артистки Елеонори Дузе. "Нам дали окреме, приємне житло... обслуга була уважна й ласкава, кухня чудова... А все ж справжньої втіхи ми не відчували. Може, через той безглуздий вчинок, що примусив нас змінити житло... Мене особисто дуже пригнічують такі сутички із... наївним зловживанням владою, несправедливістю, жалюгідним підлабузництвом".

Спека була жахлива, й оповідачу спадало на думку, що саме така погода одурманює людей, у душі ніби утворюється пустка і зневага до всього. На пляжі переважали "звичайні сірі міщани", і навіть серед дітей зустрічалися надто капосні і вередливі. Оповідача дуже дивував той факт, що місцеві мешканці начебто хизувалися одне перед одним, а особливо перед чужинцями, своїм умінням поводитися, виставляли напоказ перебільшене почуття честі. І скоро з'ясувалося, що так демонструвалася ідея нації. "...На пляжі аж кишіло юними патріотами — неприродне і дуже гнітюче явище. ...Італійці легко ображалися, надто любили демонструвати власну гідність, здавалося,

зовсім недоречно виникала боротьба національних прапорів, суперечка за авторитет і ранг..."

І на цьому тлі стався ще один конфлікт. Восьмирічна дочка оповідача голенькою пробігла кілька метрів до води, щоб сполоснути від піску свій купальний костюмчик. Вчинок дівчинки викликав страшне обурення в італійських відпочиваючих, вони поставилися до нього як до виклику суспільній моралі і навіть угледіли в цьому невдячність й образливу неповагу до гостинної Італії. Врешті-решт оповідачеві довелося сплатити штраф, але "пригода варта такого внеску в італійську державну скарбницю".

Хоча у героя виникла думка поїхати з Торре ді Венере, він все ж таки лишився, бо вирішив подивитися, що буде відбуватися на курорті далі і, можливо, чогось навчитися. "Отже, ми лишилися і за свою витривалість отримали страшну винагороду: пережили зловісно-цікаву появу Чіполли".

Він з'явився під кінець сезону, ілюзіоніст і штукар, майстер розважати публіку.

Вистава починалася о дев'ятій вечора. Але незважаючи на такий пізній початок, публіка не поспішала, і зал заповнювався дуже повільно. Стоячі місця переважно належали місцевим рибалкам — приятелям дітей оповідача. Також тут був Маріо, кельнер з кав'ярні "Есквізито".

Час йшов, виступ чарівника затягувався, оповідач почав нервуватися, бо дітям треба було вже спати, але занадто жорстоко забрати їх з розваги, яка ще й не починалася. Але врешті-решт вистава почалася і з'явився Чіполла. "Чоловік непевного віку... з різко окресленим, змарнілим обличчям, колючими очима, міцно стуленим зморшкуватим ротом... він був одягнений в елегантний, але химерний вечірній костюм. ...В Італії, мабуть, більш ніж будь-де, зберігся дух вісімнадцятого століття, а разом із чим характерний для тієї епохи тип шарлатана, ярмаркового блазня... Чіполла всім своїм виглядом відповідав цьому історичному типові..." Але оповідач помітив, що, незважаючи на це, у манерах штукаря не було жодного натяку на клоунаду, навпаки, він здавався суворим, гордим, навіть самовдоволеним, хоча був калікою — горбанем.

Стоячи біля рампи, Чіполла запалив найдешевшу цигарку і почав пильно розглядати публіку. Публіка відповідала йому тим же. Однієї із хлопців-рибалок на ім'я Джованотто не витримав і першим привітав, хоча й не дуже шанобливо, Чіполлу. Того це чомусь образило, і штукар, пильно глянувши на хлопця, а також ляснувши схованою під накидкою нагайкою, наказав Джованотто показати публіці висунутого язика, що той і виконав. Розгублений таким початком виступу публіці Чіполла пояснив, що любить, коли його вітають поважно й шанобливо, адже у Римі його вважають феноменом, і він не збирається "терпіти докори від осіб, трохи розбещених увагою жіночої половини". Чіполла продовжував знущатися з хлопця, якого, мабуть, обрав своєю жертвою цього вечора. Але публіці подобалась мова штукаря, бо тут "мова править за мірило людини", і тому Чіполла здобув прихильність глядачів. Він виявився дуже метким на язик, спритним конферансьє.

Свій виступ штукар розпочав з арифметичних вправ. Це була проста й водночас

приголомшлива гра. Чіполла щось написав під приколотим на дошці аркушем паперу, потім попросив, щоб йому допомогли глядачі, і вибрав двох здоровенних рибалок. Давши одному з них крейду, Чіполла звелів записувати цифри, які він називатиме. Але обидва хлопці заявили, що не вміють писати. Чіполла був ображений і розгніваний, він відправив неуків на їхні місця і виголосив, що в Італії кожен уміє писати і тому, на його думку, "це кепські жарти — зводити... наклепи на себе, які... кидають тінь на наш уряд і нашу країну". Крім того, Чіполла назвав Торре ді Венере найгіршим закутком Італії, де панують темнота і невігластво. Якийсь юнак кинувся захищати рідне місто, вигукнувши, що вони, хоча й не вчені, є чеснішими, "ніж дехто в залі, що так хвалиться Римом, ніби сам його заснував". Чіполла вирішив провчити супротивника. Спустившись до залу і тримаючи в руці нагайку, він якось особливо подивився в очі войовничому юнакові і почав говорити про те, що знає, як сильно у хлопця болить живіт, що йому хочеться скорчитися від болю, і тому радить йому скорчитися, щоб стало трохи легше. Юнак, розгублено всміхаючись, виконав те, що казав штукакар,— весь скорчився, наче "живе втілення безмежного болю". А Чіполла продовжив арифметичний номер. Один з глядачів писав у стовпчик на дошці двозначні, тризначні й чотиризначні цифри, які називали інші глядачі. Коли стовпчик став нараховувати десь п'ятнадцять чисел, Чіполла запропонував публіці додати їх одне до одного. І коли була названа остаточна сума, п'ятизначне число, Чіполла підняв аркуш паперу на дошці і показав свій напис, який він зробив раніше: там було написане те саме число. Пролунали бурхливі оплески. "...Я не знаю, що, власне, думала публіка... але загалом було ясно, що Чіполла підбирав собі людей і що весь процес додавання під тиском його волі був спрямований до визначеної наперед мети..."

Чіполла ще деякий час експериментував з числами, а потім перейшов до трюків з картами. "Він не дивлячись вибирав з однієї колоди три карти, ховав їх у внутрішню кишеню сюртука, а потім пропонував кожному, хто хоче, витягти з другої колоди ті самі карти,— номер не завжди вдавався, інколи збігалися тільки дві карти..." Один з глядачів захотів тягти карти, але вибравши їх на власний розсуд, без будь-якого впливу. На це Чіполла зауважив, що чим дужчим буде опір його впливу, тим більше шансів, що карта виявиться саме тією, яка потрібна штукареві. Так і сталося. "Наскільки Чіполлі допомагав природжений хист, а наскільки механічне штукарство і спритність рук, знав хіба сам чорт". Публіка з величезною цікавістю сприймала виставу і віддавала належне майстерності штукаря.

Під час свого виступу Чіполла пив багато коньяку і постійно палив; це нібито підтримувало його в належній формі. Після трюків з картами штукакар перейшов до гри в "ясновидіння": він знаходив заховані речі, промовляв фрази, які глядачі задумували наперед. Він добре знав "свою публіку" і знав, як їй сподобатись. Так, загадану французьку фразу Чіполла вимовив італійською, лише останнє слово, наче через силу,— французькою.

Потім він звернувся до пані Анджольєрі і "вгадав" минуле жінки, розповівши про її приятелювання з Елеонорою Дузе. Це викликало справжню бурю оплесків глядачів.

Незабаром оголосили антракт. Оповідач, передчуваючи щось незвичайне, хотів піти з театру. Але діти благали дочекатися кінця вечора, і родина героя залишилася. "...Наші почуття до кавальєре Чіполли були вкрай суперечливі, але, якщо не помиляюся, такі вони були і в усіх глядачів, а проте ніхто не йшов додому. Може, ми піддалися чарам цього чоловіка... що виходили від нього навіть поза програмою... і паралізували нашу рішучість? З таким самим Успіхом можна було сказати, що ми лишилися просто з цікавості". Але врешті-решт герой дійшов висновку, що дочекатися кінця вистави їх Примусив той "напружений, тривожно-принизливий, гнітючий настрій, що й усюди в Торре", а Чіполла здавався втіленням напруженості тутешньої атмосфери.

До того ж оповідач зрозумів, що Чіполла виявився найсильнішим гіпнотизером з усіх, яких героєві будь-коли доводилося бачити: "...друге відділення програми було відверто присвячене тільки спеціальним вправам, демонстрації знеособлення людини і підкорення її чужій волі...". А допомагали штукареві в його вправах чарка коньяку та нагайка з руків'ям у формі пазура, "образливий символ влади, під яку він зухвало підставляв нас усіх і через яку ми не спробувалися на тепліші почуття — здатні були тільки на подив і впертість скорених". Одного юнака Чіполла довів до каталептичного стану, а потім, поклавши тіло потилицею й ногами на спинки двох стільців, просто сів на нього. Літній дамі штукар нав'язав, що та подорожує Індією, і жінка жваво розповідала про свої неіснуючі пригоди. А високого кремезного чоловіка горбань запевнив, що той не може підняти руку — і чолов'яга марно боровся за втрачену свободу рухів, бо це був "той параліч волі, який відбирає свободу".

Не менш вражаючим було видовище, коли загіпнотизована, зачарована й оглушена пані Анджольєрі линула за штукарем, незважаючи на благання і вигуки свого чоловіка повернутися, і здавалося, що вона ладна піти за ним хоча б і на край світу. "...Саме після цієї перемоги авторитет його піднявся настільки, що він міг примусити публіку танцювати, так, танцювати в буквальному значенні цього слова". І незабаром на сцені, під ляск нагайки Чіполли, вже танцювало декілька чоловік. Юнак, що вже чинив опір штукареві, запитав, чи зможе кавальєре навчити його танцювати навіть проти його волі. У відповідь Чіполла почав ляскати нагайкою і повторювати: "Танцюй!" Юнак, як міг, опирався впливу штукаря, корчився, здригався, але врешті-решт конвульсії здолали його тіло, і він затанцював, а Чіполла вивів його на сцену до своїх інших маріонеток. "Наскільки я зрозумів, римлянин програв через те, що стояв на позиції цілковитого заперечення. Видно, самого тільки небажання замало, щоб надати нам духовної сили..."

Падіння цього юнака стало головною подією вистави, і Чіполла досяг вершини свого тріумфу. Викуривши чергову цигарку, він поманив до себе вказівним пальцем Маріо. Той піднявся на сцену з недовірливою усмішкою на товстих губах. Це був кремезний хлопець років двадцяти, коротко підстрижений, із низьким лобом і важкими повіками "над ту-манно-сірими, з зеленим і жовтим полиском очима". "Ми його знали як людину... бачили його майже щодня, і нам подобалася його мрійливість і те, як він часом задумувався й забував про все на світі, а потім квапився послужливістю

загладити свою провину. Він тримався поважно, не похмуро, але й не улесливо..."

Коли Маріо підійшов до Чіполли, той повернув його обличчям до публіки і зміряв зневажливим, владним і веселим поглядом. Потім штукар звернув увагу, що хлопець виглядає зажуреним, і виголосив, що Маріо журиться через кохання. Після цієї заяви Джованотто глузливо зареготав, і ображений Маріо вирішив утекти зі сцени, але Чіполла встиг затримати його: "Почекай, і я тобі обіцяю диво. Обіцяю переконати тебе, що ти журишся надаремно". І штукар почав розповідати про вроду коханої дівчини Маріо, яку звати Сільвестра, про те, як у Маріо завмирає серце, коли він її бачить. Гіпнотизер переконував хлопця в тому, що кохана відповідає Маріо взаємністю і що зараз до нього звертається не Чіполла, а саме вона — Сільвестра. "Гидко було дивитися, як облудник чепурився, кокетливо поводив кривими плечима, пускав припухлі очі до лоба й щирив щербаті зуби в солодкій усмішці". Але ще важче було дивитися на Маріо, який під впливом гіпнотизера виявив свої найпотаємніші почуття, свою безнадійну, "обманом ушасливлену пристрасть" і шепотів одне лише слово: "Сільвестра!". І тоді горбань наказав Маріо поцілувати себе. Зачарований Маріо нахилився і поцілував Чіполлу. В залі запанувала мертва тиша, яку порушив регіт Джованотто. Але ось горбань ляснув нагайкою, і Маріо прокинувся. "Він стояв, утупившись очима в порожнечу, усім тілом подавшись назад і притискаючи то одну, то другу руку до своїх споганених вуст..." А потім під оплески глядачів кинувся східцями вниз. Чіполла глузливо стелав плечима, але цієї миті хлопець раптом обернувся, підняв руку, і пролунали два короткі постріли. "Чіполла схопився за стілець... та за мить уже важко осів на стільці, голова його впала на груди, а потім і сам він звалився додолу, та так і лишився лежати — нерухома безладна купа одягу й кривих кісток". У залі зчинилася страшенна метушня: одні гукали лікаря і поліцію, інші оточили Маріо і відібрали в нього пістолет. "Жахливий, фатальний кінець! Але все-таки він приніс визволення — так відчував я тоді, так відчуваю тепер і не можу інакше!"